

УДК 811.161.2'282.3(477.62)

Н. В. КОВТУН, І. О. КУДРЕЙКО
Донецький національний університет

ОСНОВНІ РИСИ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК НА ОСНОВІ ГОВІРКИ С. КУРДЮМІВКА МІСТА ДЗЕРЖИНСЬКА ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто основні фонетичні, лексичні, морфологічні і синтаксичні риси східностепових говірок на основі матеріалів говірки селища Курдюмівка міста Держинська Донецької області.

говірка, фонетичні риси, лексичні риси

Усвідомлення неперехідного наукового значення інформації про українські діалекти, традиційну культуру спонукають до розробки програми збереження етнокультурної спадщини. Реалізація цієї програми передбачає зокрема продовження роботи щодо збирання й опрацювання говіркового матеріалу.

Для відтворення говірки як функціонуючої системи необхідним є залучення до аналізу значних за обсягами діалектних текстів. Багато дослідників здавна усвідомлювали особливу евристичну цінність текстів, додаючи до своїх описових діалектологічних праць зразки зв'язних текстів, окремі вирази, фольклор з досліджуваної місцевості. Однак різні мовні території опрацьовані нерівномірно. Подальшого вивчення потребує і східностеповий масив.

Мета дослідження полягає у створенні списку основних спільних рис східностепових говірок і їх систематизації.

Східностепові говірки виявляють спільні фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні риси. Розглянемо їх на прикладі матеріалу, зібраного в смт Курдюмівка м. Держинська Донецької області.

Фонетичні риси східностепових говірок

Непоследовне чергування етимологічних **о, е з і** в новозакритих складах: *стол і ст'іл, радос'т' і рад'іс'т', с'ол і с'іл, коров і кор'ів.*

«Акання» в деяких говірках, яке полягає в заступленні ненаголошеного **о** через **а**: *рабіла, насіла, малада, сарочка.*

Оглушення дзвінких приголосних у кінці слів і перед глухими, яке часто спостерігається в мові молодшого покоління: *дуп, хл'їт, розкажу, колос.*

Уживання фрикативних **з, з', ж** замість африкат **дз, дз', дж**: *з'єрало, звоніт', др'ож':і.*

Використання двофонемної структури **мн'** замість **мй**: *мн'асо, мн'ата.*

Послідовніше ніж у літературній мові спрощення груп приголосних: *т'ікиє, с'ічас, кодр'а, м'она.*

Запозичені слова асимілюються, зазнаючи при цьому різноманітних змін на говірковій основі:

- **ф > хв, х, в**: *хвامل'їа, шихванер, хверма, авсал'т;*
- гіперична зміна **а** на **о**, що має лексикалізований характер: *окуш'єр, попир'осиє, боклаж'ан, б'архот, ок'аці'їа;*
- зміни, пов'язані з твердою вимовою губних, шиплячих, задньоязикових приголосних: *помидор, хвامل'їа, огир'ок;*
- вплив російської мови в галузі палаталізації приголосних: *т'іл'ів'ізор, д'іван, вел'ісанет, брусл'ет, д'ікалон, т'ехн'ікум.*

Лексичні риси східностепових говірок

Однією з основних рис лексичної системи новостворених східностепових говірок, які постали у результаті взаємодії різних діалектних мікросистем, є функціонування лексичних паралелізмів, тобто вживання в одній говірці кількох назв на позначення одного і того ж поняття. Наприклад: очерет, комиш (каміш); деревій, тисячолісник, рибка, кашка; помідор (помидор), баклажан; огріх, пліш «місце, пропущене при сіянні вручну»; сорочка, рубашка; штани, бр'юки; відро, цеберка; кирпич, саман «саморобний, будівельний матеріал»; буханка, хлібина. Східностепові говірки відзначаються також великою кількістю лексичних паралелізмів на міжговірковому рівні у межах говору. Наприклад: ріл'а, бранка, спахане поле, пахота, зоране поле, виоране поле; план, город, левада, грядка, капуста; молода, наречена, княгиня, н'в'єста та ін.

Лексеми, вживані на позначення одного і того ж поняття у різних східностепових говірках, можуть бути диференціюючими, тобто такими, що розмежовують групи говірок у межах говору, маючи більш-менш чіткі ареали. Таким є, наприклад, ряд слів: обр'юса (абр'юса) – жерд'ла (жерд'ла, жерд'л'); черешн'а – баргарона (болгарона); душа – баран – вовк «середина кавуна»; н'чви – вагані; нас'н'а – кабачкі – с'ємочки; йайце (йайчко) – крашанка та ін.

Більшість міжговіркових паралелізмів чітких ареалів не утворює. Досить часто паралельні форми є лексико-словотвірними варіантами, які виникають у результаті використання різних афіксів при творенні однієї і тієї ж назви. Наприклад: зеленуватий – зеленкуватий; білявий – білесий; зимувати – зимуватися; похожий – підхожий; пособить – підсобить; вишник – вишняк; шовкун – шовкопряд; тут – тутечки; кавунка – кавуниця – кавуниха та ін.

Серед локальних найменувань у східностепових говірках можна назвати власне лексичні і лексико-словотвірні утворення. Наприклад: цілина, тирса, ковила; вишня, верба «дерево взагалі»; буханка «хлібина», цеберка «відро», бутильок «скляна банка», пірія' «бік вулиці», кабиця «літня плитка», кирпич «саморобна цегла з соломи і глини»; кізяк «сухий кінський послід»; розорить «розібрати на частини», пособити «допомогти», поміч «допомога», баран «середина кавуна», година «добра погода», гробки «поминальне свято», сапетка «низький широкий кошик», чубук «товстолобик», вискочка, чакан «рогіз», бідарка «вид возу», сопл'як «вид дрібної риби», солопета «роззява», баргарона «вид черешні» та ін.

У мовленні носіїв східностепових говірок спостерігається поширення русизмів. Наприклад: сахар', шчас, д'єлат', вопшч'є, воздух, молн'їа, нада, час 'година', неділя 'тиждень', ст'ірат' 'прати', наравиц'а 'подобається' та ін. Тематичні групи лексики достатньо деталізовані, однак у деяких з них спостерігається втрата давніх однослівних назв або заміна їх описовими. Наприклад: дядина – дяськова дружина, тітка; зовиця – сестра чоловіка, ятрівка – братова дружина – серед назв спорідненості.

Отже, на основі зібраного матеріалу в смт Курдюмівка ми розглянули основні спільні особливості східностепових говірок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко, С. П. Українська діалектологія [Текст] / С. П. Бевзенко. – К. : Вищ. шк., 1980. – 246 с.
2. Ващенко, В. С. З історії та географії діалектних слів [Текст] / В. С. Ващенко. – Харків : Вид-во Харківського університету, 1962. – 175 с.
3. Гриценко, П. Ю. Дослідження лексики українських говорів [Текст] / П. Ю. Гриценко // Мовознавство. – 1984. – № 5. – С. 22–30.
4. Омельченко, З. Л. Матеріали до словника східностепових українських говірок [Текст] / З. Л. Омельченко, Н. Б. Клименко. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2006. – 114 с.
5. Східностепові українські говірки [Текст] : Наук. навч. посібник / За ред. д. філол. н., проф. А. П. Загнітка. – Донецьк : ДонДУ, 1998. – 114 с.

Получено 20.05.2015

Н. В. КОВТУН, И. А. КУДРЕЙКО
ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ ВОСТОЧНОУКРАИНСКИХ ГОВОРОВ НА ОСНОВЕ
ГОВОРА ПОСЁЛКА КУРДЮМОВКА ГОРОДА ДЗЕРЖИНСКА ДОНЕЦКОЙ
ОБЛАСТИ

Донецкий национальный университет

В статье представлены основные фонетические, лексические черты восточностепных говоров на основе материалов говора посёлка Курдюмовка города Дзержинска Донецкой области.

говор, фонетические черты, лексические черты

NINA KOVTUN, IRINA KUDREIKO
SOME BASIC COMMON FEATURES OF EASTERN STEPPE SUB DIALECTS
BASED ON THE SUB DIALECT OF THE VILLAGE OF KURDYUMOVKA,
DZERZHINSK, DONETSK REGION

Donetsk National University

The article presents basic general phonetic, lexical features of Eastern Steppe sub dialects based on an analysis of the sub dialect of the village of Kurdyumovka, Dzerzhinsk, Donetsk oblast.

Sub dialect, phonetic characteristics, lexical characteristics